

دکتر سیاوش فواندی
وکیل پایه یک دادگستری

نقد و بررسی رأی اصراری دیوانعالی کشور به شماره ردیف ۲/۸۷ مورخ ۸۷/۴/۱۸

«دفاع نامشروع نامتناسب مستلزم دیه و نافی قصاص است»

طرح موضوع:

حسب محتویات پرونده کلاسه ۸۲۷/۸۴ شعبه ۱۷ دادگاه تجدیدنظر استان اصفهان آقای مهدی - م متهم است به ارتکاب قتل عمدی آقای داود - ذ، بر اثر شلیک گلوله که حسب اعلام اداره تشخیص هویت مقتول از فاصله بیش از یک متر مورد اصابت دو گلوله قرار گرفته و مسیر عبور گلوله‌ها از جلو به عقب، چپ به راست و پایین به بالا میباشد. همچنین بنابه گواهی پزشکی قانونی در آزمایش سم شناسی از متوفی در احشا و ادرار وی مواد مخدر مرفین و کافئین یافت شده که نشانه مصرف مواد مخدر قبل از فوت است. متهم در دفاع اظهار داشت: در منزل بودم که محسن تلفن زد و گفت رضا آمده در محل و سراغ تو را می‌گیرد و چند تا از بچه‌ها را کتک زده است. من سلاح کمربندی خود را برداشته به خیابان رفتم. رضا و داود مرا دیده با ماشین به طرفم آمده و به من زدند که به زمین پرت شدم. داود از ماشین پرید پایین و با قدره به من حمله ور شد. قدره که تا نزدیک سرم رسید اسلحه را کشیده مسلح کردم و دو تیر شلیک نمودم که خورد به داود. شهود و نیز شخص رضا اظهارات و نحوه نزاع را به همین شیوه تأیید کردند. دادگاه به موجب دادنامه ششماره ۱۹۶ به اتفاق آرا چنین رأی صادر می‌نماید: «... اقدام متهم به نظر دادگاه دفاع نیست. زیرا متهم با تلفن محسن از منزل خارج می‌شود. در صورتی که می‌توانسته در منزل بماند و خارج نشود، چون محسن به او گفته که رضا و عده‌ای دیگر

به محل آمده‌اند و درگیر شده‌اند.... دیگر اینکه متهم اسلحه کمری را مسلح می‌کند... این اقدام وی دلالت بر آمادگی او برای درگیری با اسلحه دارد.... بنابراین اتهام متهم دایر بر ارتکاب قتل عمدی داود - ذ به نظر دادگاه ثابت، محرز و مسلم است.... حکم به قصاص نفس متهم مهدی - م صادر می‌شود.»

با اعتراض متهم و وکیل وی پرونده به شعبه ۳۳ دیوانعالی کشور ارجاع می‌گردد. هیأت شعبه پس از استماع گزارش عضو ممیز و نظریه کتبی دادیار دیوانعالی کشور اجمالاً مبنی بر تقاضای نقض دادنامه تجدیدنظر خواسته چنین رأی می‌دهد:

با امعان نظر در محتویات پرونده به ویژه اظهارات شهود و مطلعان از واقعه از جمله... [همراهان مقتول و متهمان به مشارکت در نزاع منجر به قتل] در معاونت اطلاعات و تأیید و تشریح آن در بازپرسی در مقام دفاع بودن مهدی - م در قبال حمله داود - ذ با قداره به او در حالی که به زمین افتاده بود، جای شک و تردید نیست و مشمول مقررات ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی است. جز آن که اگر عمل ارتكابی نامبرده بیش از حد لازم بود، ضامن دیه است.

در نتیجه اعتراض وارد است و به استناد بند ۴ قسمت ب ماده ۲۶۵ قانون آیین دادرسی کیفری رأی معترض عنه نقض و رسیدگی مجدد به شعبه هم عرض ارجاع می‌گردد. شعبه ۱۸ دادگاه کیفری استان اصفهان مجدداً به موضوع رسیدگی کرده، به اتفاق آرا و با همان استدلال طی دادنامه شماره ۱۳۴۸ مورخ ۱۳۸۶/۷/۱۵ اتهام را از مصادیق قتل عمد دانسته حکم به قصاص متهم صادر می‌کند. متهم و وکیل وی به رأی اعتراض کرده، پرونده جهت صدور رأی اصراری در هیأت عمومی کیفری دیوانعالی کشور مطرح می‌شود. دادستان کل کشور بدین شرح به بیان نظریه خود می‌پردازد:

«... با توجه به اینکه متهم در جریان تحقیقات اذعان داشته که به قصد دفاع از خود مبادرت به حمل سلاح کرده و در حین استفاده ابتدا توسط خودروی رضا - ش مضروب و به زمین پرتاب می‌شود و بلافاصله مقتول در حالی که سلاح سرد در دست داشته [قداره] به سمت مهدی - م حمله ور گردیده که نامبرده به ناچار از اسلحه خود استفاده کرده و اظهارات شهود حاضر در صحنه و سایر متهمان همراه مقتول و گزارش پزشکی قانونی و کارشناسان سلاح اداره آگاهی که حکایت از فاصله و مسیر اصابت گلوله از

سمت پایین به بالا بوده و در بدن مقتول نیز [مواد مخدر] مشهود بوده است، بیانگر و مؤید اظهارات متهم می‌باشد و با توجه به سوابق مقتول، مستی وی در حین درگیری، حمل قداره و استعمال مواد مخدر، درگیری با عابرین و غیره که در اظهارات شهود و سایر متهمان نیز تأکید و تأیید شده است اقدام متهم می‌تواند مصداق دفاع مشروع، اما بیش از حد مناسب و غیرمتعارف تلقی گردد. بنابراین با رأی و نظر هیأت قضایی شعبه ۳۳ دیوانعالی کشور موافقم و معتقدم متهم مستحق پرداخت دیه در حق اولیای دم متوفی می‌باشد و احتیاط در تصالح در امر دیه است.

در پایان اکثریت قضات کیفری هیأت عمومی دیوانعالی کشور رأی شعبه ۳۳ دیوانعالی کشور را مبنی بر دفاع مشروع نامتناسب تأیید کردند.

برای نقد و بررسی رأی صادره ضرورت دارد در دو مبحث دفاع مشروع و شرایط آن، مورد مطالعه قرار گیرد.

مبحث اول: دفاع نامشروع

قانونگذار اعمالی را که به ظاهر دارای اوصاف مجرمانه بوده و برای مرتکبین آنها مجازات‌هایی پیش بینی کرده است، در مواردی که در مقام دفاع انجام شود، از تعقیب و مجازات معاف می‌داند. بدیهی است که در مقام دفاع انجام شود، از تعقیب و مجازات معاف می‌داند. بدیهی است ارتکاب اعمال غیرمجرمانه در مقام دفاع از هرگونه تجاوز، فاقد جنبه جزایی بوده و بحث از مشروعیت آن منتفی می‌گردد.

علی‌القاعده تئوری دفاع مشروع برای موجه ساختن عمل مجرمانه کسی به کار می‌رود که علیه قانون اقدام کرده به‌این دلیل که در مقام دفاع بوده است. اینجاست که موضوع عدم مسؤولیت جزایی مطرح می‌شود.

پس آنچه که در این تئوری موجب عدم مسؤولیت جزایی می‌گردد، خود شخص نیست، بلکه نفس عمل است.

قانونگذار نیز به‌این موضوع توجه داشته و در ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی چنین مقرر کرده است که: «هر کس در مقام دفاع... عملی انجام دهد که جرم باشد... قابل تعقیب و مجازات نخواهد بود...»

به هر حال شخصی که مرتکب قتل شده است، قاتل است. اما فعل او مشروع بوده، زیرا که وظیفه داشت از خود در مقابل فرد مهاجم دفاع کند. با همین استدلال می‌توانیم بگوییم اگر فردی به کمک کسی که در خطر قرار گرفته بیاید مورد تعقیب قرار نخواهد گرفت زیرا که اقدام او نیز مشروع بوده است.

در توجیه بیشتر این نظریه به مفاد مقررات موضوعه در باب دفاع مشروع در قانون مجازات اسلامی استناد می‌کنیم. از مفاد ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی که مقرر می‌دارد: «هر کس در مقام دفاع از نفس یا عرض، ناموس و یا مال خود یا دیگری و یا آزادی تن خود یا دیگری در برابر هر گونه تجاوز فعلی و یا خطر قریب الوقوع عملی انجام دهد که جرم باشد در صورت اجتماع شرایط زیر قابل تعقیب و مجازات نخواهد بود...» و همچنین ماده ۶۲۹ قانون مزبور که می‌گوید:

«در موارد ذیل قتل عمدی به شرطی که دفاع متوقف به قتل باشد، مجازات نخواهد داشت...» چنین برمی‌آید که استعمال کلمه جرم و به کار بردن عناوین اعمال مجرمانه از طرف قانونگذار به خاطر تصریح این مطلب است که مراد از دفاع مشروع، اجازه ارتکاب اعمال مجرمانه در مقام دفاع بوده است.

لیکن در حقوق فرانسه دفاع مشروع اساساً فاقد وصف کیفری می‌باشد. ماده ۵-۱۲۲ قانون جزای فرانسه مقرر می‌دارد:

Nest pas penalement responsable la personne qui, devant une atteinte injustifiée envers elle-meme ou autrui, accomplit, dans le meme temps, un acte commande par la necessite de la legitime defense d'elle-meme ou d'autrui

کسی که در برابر یک تعرض غیرقانونی علیه خودش یا دیگری عملی را در همان لحظه مرتکب شود که ضرورت دفاع مشروع را ایجاب کند، مسؤولیت کیفری ندارد. چه این دفاع برای خود باشد یا دیگری...

بنابراین می‌بینیم که دفاع مشروع دربرگیرنده یک فعل قانونی است نه یک عذر توجیهی و همانطور که رویه قضایی فرانسه مقرر داشته است، دفاع مشروع جایز نیست مگر برای دفع یک ضرر بالفعل. زیرا در آن لحظه عمل مزبور تنها اقدام ضروری بوده است که

می‌توانسته انجام گیرد. Crim.27juin 1972:S.1929.1.356

حال باید دید قانونگذار ما ارتکاب چه اعمال مجرمانه‌ای را در مقام دفاع از نفس یا عرض یا ناموس یا مال یا آزادی تن جایز دانسته و از تعقیب و مجازات معاف کرده است. در این قسمت به لحاظ ارتباط موضوع با رأی اصراری دیوانعالی کشور فقط به دو مورد قتل و ضرب و جرح می‌پردازیم.

۱- قتل برای دفاع

یکی از مواردی که قانونگذار برای دفع خطر تجاوز آن را مجاز دانسته، کشتن متجاوز است. از آنجا که قتل شدیدترین اقدامی است که می‌توان علیه فردی به اجرا درآورد قانونگذار برای متناسب دانستن آن با خطر تجاوز، شدت عمل بیشتری به خرج داده است.

ماده ۶۲۹ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد:

«در موارد ذیل قتل عمدی به شرط آنکه دفاع متوقف به قتل باشد مجازات نخواهد

داشت

الف) دفاع از قتل یا ضرب و جرح شدید یا آزار شدید یا دفاع از هتك ناموس خود

یا اقارب

ب) دفاع در مقابل کسی که درصدد هتك عرض و ناموس دیگری به اکراه و عنف

برآید

ج) دفاع در مقابل کسی که درصدد سرقت و ربودن انسان یا مال او برآید.»

مورد دیگری که قانونگذار قتل متجاوز را مشروع دانسته است تبصره یک ماده واحده لایحه راجع به تشدید مجازات سارقین مسلح مصوب تیر ۱۳۳۳ می‌باشد که مقرر

می‌دارد:

«در صورتی که ساکنین محل مزبور در مقام مدافعه از مال یا جان یا ناموس و یا جلوگیری از بردن مال در محل سرقت مرتکب قتل یا جرح و یا ضرب سارقین بشوند از مجازات معاف خواهند بود...»

ملاحظه می‌شود که ارتکاب قتل در مقام دفاع اجازه قانونی از سوی قانونگذار به افراد است تا از طریق آن حقوق و آزادی‌های فردی و اجتماعی حفظ گردد. بدیهی است توسل به این عمل در غیر موارد اجازه قانونگذار، جرم بوده و مجازات قانونی به دنبال خواهد

داشت.

۲- ضرب و جرح برای دفاع

همانطور که در مورد قتل اشاره کردیم، قتل شدیدترین عملی است که ممکن است نسبت به شخصی اعمال گردد. بنابراین برای دفاع از نفس، عرض، ناموس، مال یا آزادی تن ممکن است همیشه قتل متجاوز لازم و ضروری نباشد. در اغلب موارد ایراد ضرب و جرح کافی به نظر می‌رسد و توسل به این عمل در مقام دفاع با انگیزه قانونگذار سازگارتر و موافق تر به نظر می‌رسد. چه همانطور که در مبحث بعد اشاره خواهیم کرد، تجاوزی را که بتوان با ایراد ضرب و جرح دفع کرد، توسل به قتل متجاوز به لحاظ عدم تناسب از تعقیب و مجازات معافیت نخواهد داشت.

مبحث دوم: شروط دفاع مشروع

وظیفه قانونگذار حفظ و حمایت از حقوق افراد و جامعه است. پس، نظم اجتماعی ایجاد می‌کند که دفاع مشروع مقید به شرایطی باشد. شرایطی که مقنن در ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی مقرر داشته، عبارت است از:

- ۱- دفاع با تجاوز و خطر متناسب باشد
 - ۲- عمل ارتكابی بیش از حد لازم نباشد
 - ۳- توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت عملاً ممکن نباشد و یا مداخله قوای مذکور در رفع تجاوز و خطر مؤثر واقع نشود.
- برای روشن شدن این مبحث دو موضوع تجاوز و خطر و نیز متناسب بودن دفاع باید مورد بررسی قرار گیرد.

۱- تجاوز و خطر

تجاوزی که دفاع در مقابل آن جایز و مشروع است، تجاوزی است که فعلیت داشته باشد و یا اینکه قریب الوقوع باشد. قید عبارت «در برابر هرگونه تجاوز و یا خطر قریب الوقوع» در ماده ۶۱ قانون مجازات اسلامی، عبارت «قتل یا ضرب و جرح شدید یا آزار شدید یا دفاع از هتک ناموس خود و اقارب»، «در مقابل کسی که درصدد هتک عرض و ناموس دیگری به اکراه و عنف» و «در مقابل کسی که درصدد سرقت و ربودن انسان یا

مال او برآید» در ماده ۶۲۹ قانون مجازات اسلامی و نیز عبارت «در مقام مدافعه از مال یا جان یا ناموس و یا جلوگیری از بردن مال» در تبصره ۱ ماده واحده قانون تشدید مجازات سارقین مسلح گویای این است که قانونگذار ارتکاب اعمال مجرمانه را فقط در مقام دفاع به منظور رفع تجاوز فعلی و یا خطر قریب الوقوع مجاز می‌داند. رویه قضایی فرانسه نیز در این خصوص چنین مقرر می‌دارد:

La legitime defence n'autorisee que pour repousser un mal present (Crim. 27 guin 1927)

دفاع مشروع جایز نیست مگر برای دفع یک ضرر بالفعل
از طرف دیگر بالفعل بودن تجاوز و قریب الوقوع بودن خطر، بالفعل بودن دفاع را نیز
ایجاب می‌کند.

Letat de legitime defense suppose la necessite actuelle de la defense de soi-meme ou d autrui. (Crim.21 de'c. 1954: Bull. crim. n.423)

حالت دفاع مشروع مستلزم ضرورت بالفعل دفاع از خود یا دیگری است.
بنابراین دفاع در مقابل تجاوزی مشروع شناخته می‌شود که اولاً بالفعل یا قریب الوقوع
باشد، ثانیاً دفع آن غیرقابل اجتناب باشد و ثالثاً تعرض، غیرقانونی باشد.

الف) بالفعل بودن تجاوز

قانونگذار ایران بالفعل بودن تجاوز یا نزدیک بودن وقوع خطر را از شروط مشروعیت
دفاع می‌داند (ماده ۶۱ ق.م.ا).

اصولاً دفاع باید مقارن با تجاوز باشد. چرا که تجاوزی که در گذشته به وقوع پیوسته
است یا در آینده دور می‌خواهد واقع شود نمی‌تواند منشا ایجاد حق برای دفاع باشد.

قانونگذار فرانسه نیز از عبارت «*dans le meme temps*» یعنی «در همان زمان»
استفاده می‌کند (ماده ۵-۱۲۲ قانون جزای فرانسه). بر همین اساس آرای متعددی وجود
دارد که عدم تقارن دفاع و تجاوز را دفاع مشروع نمی‌داند.^۱

ب) غیرقابل اجتناب بودن خطر

دفع خطر جز از طریق توسل به دفاع باید غیرقابل اجتناب باشد. بنابراین چنانچه بتوان

از خطر فاصله گرفت، ارتکاب فعل مجرمانه تحت عنوان دفاع، مشروعیت نخواهد داشت. همانطور که در مواد ۶۱، ۶۲۸، ۶۲۷، ۶۲۶، ۶۲۵، ۶۲۹ قانون مجازات اسلامی و نیز تبصره یک ماده واحده لایحه راجع به تشدید مجازات سارقین مسلح مصوب تیر ۱۳۳۳ ملاحظه می‌شود دفع خطر جز از طریق توسل به دفاع باید غیر قابل اجتناب باشد. بنابراین دفاع زمانی جایز است که خوف وقوع ارتکاب جرم وجود داشته باشد. بدیهی است پس از ارتکاب جرم، دفاع موضوعیت نخواهد داشت.

ج) غیر قابل بودن تعرض

طبیعی است که دفاع همواره در مقابل تعرضات غیرقانونی و تجاوز جایز است. در قانون مجازات اسلامی صحبتی «از غیرقانونی بودن» تجاوز نشده است. به این دلیل که معنای غیرقانونی بودن در خود کلمه تجاوز نهفته است. اما کلمه تعرض (atteinte) می‌تواند هم قید قانونی به دنبال داشته باشد و هم غیرقانونی. مقنن فرانسه چون از کلمه تعرض در ماده ۵-۱۲۲ قانون جزای فرانسه استفاده کرده است، ناگزیر بود که وصف «غیرقانونی» را نیز به دنبال آن اضافه کند (atteinte injustifie'e une) تا مقصود حاصل شود.

بنابراین دفاع در مقابل تعرضات غیرقانونی، جایز و مشروع است. این اجازه را می‌توان علاوه بر اصول کلی قانون جرایم و مجازات‌ها به ماده ۶۲۶ قانون مجازات اسلامی نیز مستند کرد:

«در مورد هر فعلی که مطابق قانون جرم بر نفس یا عرض یا مال محسوب می‌شود ولو اینکه از مأمورین دولتی صادر گردد هر گونه مقاومت برای دفاع از نفس یا عرض یا مال جایز خواهد بود.»

۲- متناسب بودن دفاع

قانونگذار اهمیت متناسب بودن دفاع را برای حفظ نظم در جامعه حائز اهمیت دانسته و در بند ۱ ماده ۶۱، ماده ۶۲ و بند ب ماده ۶۲۷ بدان تأکید کرده است. به موجب مفاد این حکم قانونی شرط معافیت از مجازات مرتکب، متناسب بودن دفاع او با تجاوز و خطری است که جان و مال و ناموس و مسکن و آزادی تن خود او یا شخص دیگری را تهدید می‌کرده است.

قانونگذار شرایط احراز تناسب دفاع را مشخص نساخته است. بدیهی است که احراز تناسب یا عدم تناسب دفاع با تجاوز به عهده قاضی می‌باشد. رویه قضایی فرانسه در آرای متعددی بر این موضوع تأکید کرده است.^۱

بنابراین وظیفه سنگینی به عهده قاضی واگذار شده است چه آنکه در صورت احراز شرط تناسب، متهم از تعقیب و مجازات معاف شده و در صورت عدم احراز آن، متهم به مجازات قانونی بزه ارتكابی محکوم می‌گردد.

در اینجا لازم است از شرط ضرورت دفاع در تکمیل شرط تناسب سخن به میان آورد. زیرا که در شرط ضرورت دفاع است که تناسب آن مطرح می‌گردد. به همین دلیل مقنن در بند ۳ ماده ۶۱ و بند ج ماده ۶۲۷ قانون مجازات اسلامی ممکن نبودن توسل به قوای دولتی بدون فوت وقت یا میسر نبودن هرگونه وسیله آسان تر برای نجات مقرر داشته است.

قانونگذار فرانسه به روشنی از تکمیل شرط تناسب به وسیله شرط ضرورت دفاع صحبت کرده و در ماده ۷ - ۱۲۲ قانون جزا چنین مقرر داشته است:

N'est pas pénalement responsable la personne qui, face a un danger actuel ou imminent qui menace elle-meme, autrui ou un bien, accomplit un acte necessaire a la sauvegarde de la personne ou du Bien, saufs il ya disproportion entre les moyens employes et la gravite de la menace.

کسی که در برابر یک خطر بالفعل یا قریب الوقوع که جان یا مال او یا دیگری را تهدید می‌کند فعلی مرتکب شود که ضرورت دفاع از جان یا مال را ایجاب کند مسئولیت کیفری ندارد، مگر آنکه عدم تناسب میان وسایل به کار گرفته شده و شدت تهدید وجود داشته باشد.

از شرط تناسب دفاع با خطر تهدید کننده چنین استنباط می‌شود که شدت صدمات وارد شده در نتیجه دفاع باید متناسب با خطر صدمه‌ای باشد که در صورت خودداری از توسل به دفاع، ممکن بوده است شخص مدافع را تهدید کند. بدیهی است چنانچه این تناسب رعایت نشود فعل مدافع جرم بوده و وصف دفاع مشروع از آن برداشته می‌شود. در جایی که نتیجه دفاع شدیدتر از صدمه موردنظر مدافع باشد، دو فرض قابل

1- Crim. 4 aout 1949:Bull.crim.N274.14 avr.1956:ibid.n299*21 nov.1961:ibid.n474; D. 1962.226*7 dec. 1971:Bull.crim.N338*5 juin 1984:ibid.n209;Gaz.pal. 1985.1.60,note Doucet.

پیش‌بینی است:^۱

الف) در صورتی که مدافع قصد حصول چنین نتیجه‌ای را نداشته و قتل متجاوز را نمی‌خواسته ولی احتمال وقوع چنین نتیجه‌ای را می‌داده است، در این صورت به لحاظ عدم وجود شرط تناسب، این دفاع نامشروع تلقی شده و موجب مسؤولیت کیفری آن می‌شود.

ب) در صورتی که مدافع قصد حصول چنین نتیجه‌ای را نداشته و احتمال وقوع چنین نتیجه‌ای را هم نمی‌داده است، نمی‌توان مدافع را به لحاظ عدم رعایت شرط تناسب در دفاع به کیفر عمل ارتکاب شده به مجازات رساند.

نتیجه

از مباحث مطروحه معلوم می‌شود که مطابق حکم قانونگذار یکی از شرایط دفاع مشروع، تناسب دفاع با خطر تجاوز است. بدیهی است چنانچه این تناسب رعایت نشود فعل ارتكابی دفاع مشروع تلقی نمی‌شود. در متون قانونی ذکری از دفاع مشروع ولی نامتناسب نشده است. زیرا که اگر شرایط مورد نظر مقنن رعایت شده باشد، دفاع صورت گرفته مشروع تلقی شده و نه تنها رافع مسؤولیت کیفری مرتکب می‌شود بلکه مسؤولیت مدنی را هم منتفی ساخته و مشمول جبران ضرر و زیان مادی و معنوی ناشی از جرم نمی‌شود. زیرا که ماده ۱ قانون مسؤولیت مدنی اقدام بدون مجوز قانونی را مستوجب جبران خسارات ناشی از فعل می‌داند. حال آنکه دفاع مشروع یک حق بوده و قانونگذار اجازه اعمال آن را داده است. رویه قضایی فرانسه نیز در یکی از آرای خود بر این امر صحه گذارده است (Mai 1972: Bull. n 184Crim.31). ولی اگر شرایط مزبور رعایت نگردد، فعل او دفاع مشروع تلقی نشده و باید به مجازات عمل ارتكابی محکوم شود.

همانطور که گفته شد تشخیص تناسب یا عدم تناسب دفاع با خطر به عهده قاضی محول شده است. لذا صرف نظر از اینکه بزه صورت گرفته در اصفهان دفاع مشروع تلقی می‌شده یا خیر، نتیجه گیری دیوانعالی کشور در رأی اصراری شماره ۲/۸۷ جای تأمل دارد که بزه ارتكابی را دفاع مشروع ولی نامتناسب تشخیص داده است. چنین استدلالی با توجه به موارد پیش گفته، موافق نظر قانونگذار نیست.

۱- دکتر ضیاءالدین پیمانی (تفصیل قواعد دفاع مشروع در حقوق جزای ایران)، انتشارات دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۷، ص ۱۹۷.